BANK GOSPODARSTWA KRAJOWEGO

ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

w świetle
prasy i literatury ekonomicznej zagranicą

WARSZAWA

ROK III. 31 LIPCA 1948 NR 13/14

BANK GOSPODARSTWA KRAJOWEGO
Sekretariat Generalny
Wydział Ekonomiczny

Warszawa, dnia 1 sierpnia 1948 r.

ZAGADNIENIA GOSPODARCZE
w świetle prasy i literatury ekonomicznej zagranicą

Nr. 13-14
Rok III

S p i s   r z e c z y :

1. Prof.W.M.DOGADOW
Etapy rozwoju radzieckiego układu zbiorowego pracy. — "Izwiestija Akademii Nauk S.S.S.R.", Rok 1948, Nr. 2 (marzec-kwiecień)

2. M. L I F I C
Przejście do otwartego handlu w Z.S.R.R. — "Woprosy Ekonomiki", Rok 1948, Nr.2.

Prof.W.M.Dogadow

ETAPY ROZWOJU RADZIECKIEGO UKŁADU ZBIOROWEGO PRACY

Izwiestija Akademii Nauk S.S.S.R.
rok 1948, Nr 2 (marzec - kwiecień)

I.

W państwach kapitalistycznych umowy zbiorowe, zawierane przez robotnicze organizacje zawodowe z jednej strony, a poszczególne przedsiębiorstwa z drugiej - są wytworem walki klasowej.

Kapitalistyczny układ zbiorowy jest to porozumienie co do warunków sprzedaży siły roboczej przez poszczególnych robotników poszczególnym przedsiębiorcom. Związki zawodowe, jeżeli władze ich mają charakter postępowy (nie reakcyjny, nie ugodowy) dążą do zafiksowania w układach zbiorowych tych wszystkich ustępstw, które udało im się wymóc.na przedsiębiorcach. Przedsiębiorcy ze swej strony usiłują wykorzystać układy zbiorowe w swoim interesie klasowym, uczynić je narzędziem, potęgującym niewolę robotnika.

W ten sposób kapitalistyczna umowa zbiorowa ma charakter klasowo-antagonistyczny. Natomiast nasza radziecka umowa zbiorowa, jak każda inna instytucja naszego prawodawstwa pracy, służy sprawie ugruntowania i rozwoju socjalistycznych stosunków pracy.

Obowiązujący obecnie Kodeks Ustaw i Rozporządzeń,dotyczących pracy, określa układ zbiorowy, jako porozumienie,zawierane przez związek zawodowy,występujący w roli przedstawiciela robotników i urzędników,z jednej strony i "najemcą" z drugiej. Porozumienie to ustala warunki pracy i najmu dla po-

szczególnych przedsiębiorstw, instytucji i organizacji, albo też ich grupy oraz określa treść przyszłych indywidualnych umów najmu.

Definicja ta podkreśla zatem normatywny charakter układu zbiorowego. Jest to układ, ustalający normy, mające na celu regulowanie stosunków pracy, normy, które obowiązują przy zawieraniu indywidualnych umów pracy.

W pierwszych miesiącach po rewolucji październikowej układ zbiorowy miał charakter aktu normatywnego przy regulowaniu stosunków pracy w przedsiębiorstwach jeszcze nie znacjonalizowanych. W tych wypadkach w trybie umowy zbiorowej ustalono różne warunki pracy, a w szczególności taryfy płacy.

W tych wypadkach, gdy przedsiębiorcy odmawiali podpisu opracowanego przez właściwy związek zawodowy układu zbiorowego, tekst jego ogłaszany był w formie dekretu i w ten sposób nabierał mocy aktu normatywnego, pochodzącego od organu władzy państwowej.

Później zaczęto normować w drodze układów zbiorowych również stosunki pracy w sektorze znacjonalizowanym. Dekret, ogłoszony dnia 2 lipca 1948 r., ustalił tryb zawierania i zatwierdzania układów zbiorowych, których zadaniem było określanie stawek (taryf) płacy i innych warunków pracy.

Jednakże w okresie zagranicznej interwencji wojennej i wojny cywilnej, układ zbiorowy nie znalazł zastosowania, jako specjalna forma organizacyjno-prawna regulowania stosunków pracy. Charakterystyczny dla epoki komunizmu wojennego system scentralizowanego kierownictwa w całej produkcji uniemożliwiał zawieranie zbiorowych umów pracy. W tym okresie bowiem całość normowania warunków pracy odbywała się w drodze normatywnych aktów władzy państwowej.

II.

Losy umowy zbiorowej zmieniają się zasadniczo z chwilą przejścia do nowej polityki ekonomicznej (N.E.P.). W pierwszych latach N.E.P. umowa zbiorowa staje się niezmiernie donioslym źródłem prawa, regulującym szereg warunków pracy we wszystkich przedsiębiorstwach, instytucjach i organizacjach sektora uspołecznionego oraz w tych przedsiębiorstwach prywatnych, których powstanie umożliwiła N.E.P.

Założenia były wtedy następujące: Kodeks praw, dotyczący pracy oraz inne akty normatywne w tej dziedzinie, pochodzące od władzy państwowej, zawierają minimum gwarancji prawnych na rzecz pracownika w dziedzinie stosunków pracy. Umowy zaś zbiorowe rozwijają i uzupełniają normy prawne w zakresie specyficznych właściwości poszczególnych przedsiębiorstw i instytucji oraz rozszerzają minimum gwarancji, ustalone w drodze prawnej, zależnie od możliwości tych lub innych przedsiębiorstw i instytucji.

Umowy zbiorowe omawianego okresu zawierały zwykle następujące przepisy normatywne, dotyczące warunków pracy i najmu.

1) Jako przykład normy, dotyczącej najmu i zwolnienia robotników i urzędników, przytoczyć można przepis, na mocy którego administracja przedsiębiorstwa (instytucji) musi przy najmie pracowników dawać pierwszeństwo członkom związków zawodowych i odwrotnie: przy zmniejszeniu etatów zwalniać w pierwszym rzędzie pracowników, nie należących do związku.

2) Umowy zbiorowe zawierały szereg ważnych przepisów, dotyczących płacy. W szczególności ustalały one siatki płac, stawki taryfowe, sposób obliczania stawek akordowych, przepisy, dotyczące braków i przestojów, terminy wypłat zarobków itp.

3) Ściśle związane z przepisami, normującymi płace,

były przepisy, dotyczące norm pracy. Umowy zbiorowe nieraz same ustalały te normy, czasem zaś zawierały tylko wskazówki ogólne, na których podstawie mogły one być ustalane w poszczególnych przedsiębiorstwach (instytucjach) w drodze porozumienia między administracją przedsiębiorstwa i miejscowym (fabrycznym) organem związku zawodowego.

4) Umowy zbiorowe zawierały przepisy (nieraz dość szczegółowe) o czasie pracy i odpoczynkach pracujących, np. o skróceniu dnia roboczego przy robotach, szkodliwych dla zdrowia, wyliczonych w załączniku do umowy i t.p.

5) Wprowadzono do umów zbiorowych również szereg przepisów, mających na celu ochronę życia i zdrowia pracowników, tj. przepisów, dotyczących techniki bezpieczeństwa oraz higieny. W szczególności umowy zbiorowe ustalały również specyfikację należnych pracownikom ubrań roboczych i ochronnych.

6) Wprowadzono do umów zbiorowych również przepisy, dotyczące uczniów (określenie praw i ulg, przysługujących uczniom, terminów szkolenia, stawek płacy i t.d.).

Z tego wynika, że układ zbiorowy płacy normował rzeczywiście cały szereg warunków pracy. Układ zbiorowy był istotnie niezmiernie ważnym źródłem prawa, szczegółowo regulującym stosunki pracy. Powstaje zagadnienie stosunku norm umownych do norm prawnych w szerokim znaczeniu tego słowa. Przede wszystkim więc układ zbiorowy regulował pewne zagadnienia, nie unormowane w trybie ustawodawczym. Jedną z najważniejszych spraw tego rodzaju była sprawa płacy (jej taryfy).

Po drugie umowa zbiorowa rozwijała i uzupełniała przepisy prawa, zależnie od szczególnych cech tego lub innego przedsiębiorstwa lub grupy przedsiębiorstw. Przykładem mogą służyć liczne przepisy ochrony pracy.

Wreszcie układ zbiorowy mógł zawierać pewne odchylenia od prawa, rozstrzygając tę lub inną sprawę w inny sposób, niż to czyniły normy prawne. Teoretycznie odchylenia takie dozwolone były w każdej dziedzinie warunków pracy, byleby nie pogarszały one sytuacji pracownika.[1] W praktyce jednak podobne odchylenia od kodeksu pracy spotykały się w umowach zbiorowych dość rzadko. Najczęściej spotykamy tego rodzaju odchylenia, jak np. przedłużenie terminu niezdolności do pracy, uprawniającego administrację przedsiębiorstwa do zwolnienia pracownika, pozbawionego zdolności do pracy.[2]

Warunki pracy i najmu były najistotniejszą częścią układu zbiorowego. Opracowanie ich było najważniejszym celem tego układu. Jednakże przepisy te treści układu nie wyczerpywały. Włączano do układu zbiorowego również przepisy, ustalające pewne (nieliczne) zobowiązania wzajemne stron, zawierających układ, np. zobowiązanie pracodawcy do odliczania na rzecz związku zawodowego pewnych sum na cele pomocy lekarskiej, domy wypoczynkowe, żłobki, szkoły i t.d.

Ustalone w układach zbiorowych przepisy normatywne posiadały takąż moc prawną, jak akty normatywne, pochodzące od władzy państwowej, mianowicie:

1) Art. 28 Kodeksu Pracy pozbawia mocy prawnej takie przepisy indywidualnej umowy pracy, które pogarszają sytuację pracownika w porównaniu nie tylko z kodeksem pracy, lecz i z warunkami umowy zbiorowej. W ten sposób ustalona została zasada,

---

1) Na mocy art. 4 Kodeksu Pracy umowy, pogarszające warunki pracy, ustalone w Kodeksie, są nieważne.

2) Np. § 15 umowy zbiorowej, zawartej w r. 1928 przez Leningradzki Komitet Okręgowy Związku Metalowców ze Sp. Akc. "Medsnabtorgprom" (Spółka Handlowo-Przemysłowa zaopatrzenia w artykuły lecznicze), stanowił, że w wypadku czasowej niezdolności do pracy, trwającej dłużej, niż cztery miesiące, pracownik może być zwolniony bez wypłaty zapomogi, przewidzianej na wypadek zwolnienia z pracy. W ten sposób termin, zawarty w art. 47, p. "ż" Kod. Pracy, przedłużał się tu w dwójnasób.

że przepisy umów zbiorowych nie mogą być zniesione w drodze indywidualnych umów pracy. Zasada ta eliminuje możliwość wszelkiego powoływania się na zgodę pracownika na odstępstwa (w kierunku pogorszenia jego sytuacji) od umowy zbiorowej. Warunki umowy indywidualnej, odchylające się od układu zbiorowego, odpadają automatycznie i miejsce ich zastępują odpowiednie przepisy układu zbiorowego.

2) Na mocy art. 15 Kodeksu Pracy umowa zbiorowa określa treść przyszłych indywidualnych układów pracy. Słuszniej byłoby sformułować tę zasadę,w ten sposób, że układ zbiorowy określa treść praw i obowiązków podmiotów tych stosunków prawnych, które powstają w drodze indywidualnych umów pracy w przedsiębiorstwach objętych przez dany układ zbiorowy. Niedopełnienie więc przez strony, tj. najemcę lub pracownika - swych obowiązków, opartych na normach układu zbiorowego, pociągać powinno za sobą takież skutki prawne, jak niedopełnienie obowiązków,opartych na normach prawnych, np. prawo pozwania najemcy w wypadku, gdy wypłacił on pracownikowi jego należność, obliczoną nie według stawek umowy zbiorowej, lecz według niższej stawki.

3) Art. 134 Kodeksu Kryminalnego RSFSR[3)] (i analogiczne przepisy kodeksów karnych innych republik związkowych) przewidują za umyślne pogwałcenie przez najemcę umowy zbiorowej takąż samą odpowiedzialność karną, jak za pogwałcenie ustaw pracy (wg art. 133 Kod.Karnego). W ten sposób umowy zbiorowe zrównane zostały pod tym względem z aktami normatywnymi, pochodzącymi od organów władzy państwowej.

Jakież były skutki prawne niewykonania ustalonych w układzie zbiorowym zobowiązań wzajemnych - najemcy i związku zawodowego?

---

3) R.S.FSR. - Rosijskaja Socjalisticzeskaja Federatiwnaja Sowietskaja Respublika - Rosyjska Socjalistyczna Federacyjna Radziecka Republika.

Niewpłacenie przez najemcę różnych potrąceń na rzecz związku zawodowego uprawniało ten ostatni do odpowiedniego roszczenia w trybie sporu. Natomiast sam związek zawodowy - w myśl bezpośredniej i wyraźnej wskazówki art. 20 Kodeksu Pracy - nie ponosi odpowiedzialności majątkowej z tytułu układu zbiorowego. W szczególności nie mogło być mowy np. o roszczeniu przedsiębiorstwa prywatnego do związku zawodowego z tytułu strat, spowodowanych strajkiem, zorganizowanym przez związek zawodowy (przy istnieniu umowy zbiorowej).

Założenie to miało doniosłe znaczenie polityczne, świadcząc o tym, że państwo należycie ocenia rolę i znaczenie organizacji zawodowych, występujących przy zawieraniu umów zbiorowych w charakterze pełnomocnych przedstawicieli interesu mas pracujących. Tego rodzaju przedstawicielstwo nie ma nic wspólnego z przedstawicielstwem cywilno-prawnym, opartym na pełnomocnictwie. Występując w imieniu pracujących, związek zawodowy nie potrzebuje żadnych szczególnych pełnomocnictw od poszczególnych osób. Działa on jako prawomocna organizacja klasy robotniczej, powołana do obrony interesów pracowniczych, niezależnie od posiadania lub nieposiadania pełnomocnictw ze strony poszczególnych robotników i urzędników.

Czy zawieranie układów zbiorowych przez wszystkie przedsiębiorstwa, instytucje i organizacje gospodarcze było obowiązujące? Ustawodawstwo radzieckie obowiązku takiego nie przewidywało. Trzeba stwierdzić, że zagadnienie to nie miało praktycznego znaczenia dla sektora socjalistycznego. Nie mogło być i nie było wypadków odmowy zawarcia układu zbiorowego ze strony instytucji państwowych lub związków zawodowych. Przy zawieraniu umów zbiorowych były oczywiście spory, i to czasem niemałe. Spory te rozstrzygane były w drodze rozjemstwa przez właściwe orga-

ny (izby rozjemcze i sądy polubowne). Przewidziane było nawet rozjemstwo przymusowe (art. 17 Kod. Pracy). Jeżeli jedna ze stron odmawiała, z jakichkolwiek przyczyn, zwrócenia się do właściwych organów rozjemczych, to na żądanie drugiej strony miejscowy organ Komisariatu Ludowego Pracy organizował sąd polubowny, przy czym decyzja jego była obowiązująca dla strony, która się uchyliła od arbitrażu izb rozjemczych lub dobrowolnego sądu polubownego.

W przedsiębiorstwach prywatnych zdarzały się wypadki odmowy lub uchylania się od zawarcia układu zbiorowego. W tych wypadkach związki zawodowe musiały się uciekać do takich bojowych metod walki z kapitałem, jak strajk.

III.

Jak wiadomo, decyzja Rady Komisarzy Ludowych z dnia 9 lipca 1925 r. zarządziła wprowadzenie we wszystkich instytucjach państwowych, zależnych od budżetu państwowego lub budżetów miejscowych, systemu państwowego normowania pracy na podstawie ustalonych przez Komisariat Ludowy Pracy sztywnych etatów dla każdego stanowiska etatowego. System ten był stopniowo realizowany w latach 1926-1927. W ten sposób w objętych tym zarządzeniem instytucjach regulacja płacy odbywała się nie na mocy układów zbiorowych, lecz na mocy aktów normatywnych, pochodzących od organu władzy państwowej - Komisariatu Ludowego Pracy.

Właściwie mówiąc, w instytucjach, zależnych od budżetu państwowego lub miejscowego, nie było od samego początku rzeczywistych powodów do regulowania wysokości płacy w drodze układów zbiorowych, ponieważ nie mogło tu być mowy o różnicach w dochodowości i zyskowności, jak to miało miejsce w przedsiębiorstwach, opartych na zasadzie kalkulacji gospodarczej. Pomimo to regulowanie płacy w przedsiębiorstwach, zależnych od budżetu państwowe-

go lub miejscowego, odbywało się w drodze układów zbiorowych,co powodowało nieuzasadnioną różnorodność płacy pracowników, pełniących te same funkcje w różnych instytucjach.

Wskutek wprowadzenia systemu państwowego normowania płacy, usunięta została z układów zbiorowych, zawieranych przez instytucje, zależne od budżetu, tak zwana "taryfowa" część tych układów, tj. część, określającą taryfy płacy.

Następnie wyeliminowane zostały ze sfery działania układów zbiorowych płace księgowych i zatrudnionych przy rachubie w przedsiębiorstwach, opartych na zasadzie kalkulacji gospodarczej, gdyż rozporządzenie Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z dnia 21.2.1933 przeniosło tę grupę pracowników do kategorii tych,których płacę regulują nie umowy zbiorowe, lecz władze państwowe,a to w tym celu, ażeby "usunąć pstrokaciznę płac".[4)]

W miarę ugruntowania zasady planowości w całym systemie gospodarki ZSRR, rola umowy zbiorowej, jako źródła prawa, coraz bardziej malała. Decydującego znaczenia przy regulowaniu warunków pracy nabrały akty normatywne (ustawy, rozporządzenia i t.p.), nie pozostawiające miejsca dla żadnych odchyleń w drodze układów zbiorowych lub indywidualnych.

W układach zbiorowych zjawiają się coraz częściaj i w coraz większej liczbie takie paragrafy, które albo mniej lub więcej szczegółowo parafrazują treść tych lub innych aktów normatywnych (ustaw i t.p.), albo też poprostu powołują się na te akty.

Przytoczymy dla przykładu kilka cytatów z układu zbiorowego, zawartego przez jedno z przedsiębiorstw leningradzkich z r. 1931: "Odzież roboczą i ochronną wydaje się według norm i list Komisariatu Ludowego Pracy; pranie i naprawa odzieży ro-

4) Art.7 wspomnianego rozporządzenia z dnia 21.2.1933.

boczej i ochronnej odbywa się według instrukcji Komisariatu Ludowego Pracy z dnia 29.3.1929; sprawadiet specjalnych i środków neutralizujących reguluje się według norm, ustalonych przez Komisariat Ludowy Pracy; przy robotach na otwartym powietrzu w zimnych porach roku obowiązuje zarządzenie Komisariatu Ludowego Pracy z dnia 11.12.1929 r.; pracownikom, redukowanym na skutek racjonalizacji przedsiębiorstwa, przysługuje odprawa w wysokości, ustalonej w rozporządzeniu Ludowego Komisariatu Pracy z 7.2.1930; przydzielenie pracownika do innej stałej lub czasowej pracy odbywa się zgodnie z zarządzeniem Komisariatu Ludowego Pracy z dnia 10.4.1930 r. i t.d.[5)]

W ten sposób stopniowo zmniejszało się znaczenie układu złiorowego jako źródła prawa.

Wstąpienie naszego kraju w okres socjalistycznej przebudowy gospodarki narodowej oraz rozwoju walki o wykonanie i przekroczenie planów gospodarczych, wymagało również przebudowy treści układów zbiorowych. Zgodnie ze wskazówkami XVI zjazdu WKP (b), zaczęto włączać do umów zbiorowych (obok warunków normatywnych) również zobowiązania wzajemne przedsiębiorstwa, robotników i organizacji zawodowych w zakresie wykonania planu przemysłowo-finansowego danego przedsiębiorstwa. Poprzedzała to intensywna walka partii przeciwko prawicowym oportunistom, sprzeciwiającym się przebudowie związków zawodowych "frontem do produkcji" i szerzących kontrrewolucyjną linię tradeunionistyczną. Prawicowi wsteczniсy usilnie dążyli do wyjałowienia umowy zbiorowej z jej treści dwustronnej, do nadania jej charakteru jednostronnego, do usunięcia z niej tego wszystkiego,

---

5) Układ zbiorowy między administracją i radą zakładową zakładów budowy wagonów im. T.Jegorowa na 1931 rok.

co miało na celu wzrost wydajności pracy oraz wykonanie i przekroczenie planu. Zdemaskowanie i rozbicie pra \owych oportunistów umożliwiło przebudowę układu zbiorowego w myśl nowych zadań budownictwa socjalistycznego.

Trzeba jednak stwierdzić, że w omawianym okresie zobowiązania, dotyczące wykonania planu przemysłowo-finansowego, formułowane były w sposób zamało konkretny, miały charakter zbyt ogólnikowy. Weźmy dla przykładu układ zbiorowy, zawarty w 1931 roku w zakładzie leningradzkim im. Engelsa. Wśród zobowiązań, stron dotyczących planu przemysłowo-finansowego zakładu, figuruje zobowiązanie administracji: "zagwarantować wzrost produkcji w granicach, przewidzianych w planie przemysłowo-finansowym", "systematycznie realizować wszystkie wynalazki, wnioski robotników, urzędników i pracowników inżynieryjno-technicznych, sprzyjające wykonaniu i przekroczeniu planu przemysłowo-finansowego", zapewnić pomoc organizacyjną i techniczną w akcji ugruntowania i rozwoju współzawodnictwa socjalistycznego i t.p. Układ zbiorowy wkłada na radę zakładową obowiązek "rozwinąć w zakładzie masową akcję w kierunku ugruntowania dyscypliny pracy, a w tym celu - dopomagać na wszelkie sposoby do wprowadzenia wszelkich środków walki z opuszczeniem dniówek, płynnością siły roboczej i awanturnictwem", przyczyniać się wszelkimi możliwymi sposobami - w linii społecznej - do wzrostu wydajności pracy, oszczędnego i troskliwego stosunku pracowników do urządzeń technicznych, narzędzi, materiałów, ubrania robzcego i ochronnego, intensywnego wykorzystania dnia roboczego, konsekwentnego i precyzyjnego wykonywania przepisów regulaminu wewnętrznego i t.p.

Do tych i podobnych in ogólników ograniczał się w owym czasie rozwój nowych elementów treści układów zbiorowych. Jakiż był dalszy ich los? Znaczenie układu zbiorowego, jako źró-

dła prawa zwężało się coraz bardziej. Normy, pochodzące od organów państwowych, wypierały te normy, które ustalane były w trybie układów zbiorowych. Nowe zaś elementy treści tych układów - czyli zobowiązania wzajemne, dotyczące współdziałania przy realizacji planów przemysłowo-finansowych - nie rozwinęły się dostatecznie.

Następuje okres, gdy układy zbiorowe schodzą ze sceny - rok 1933 - ostatni rok przedłużenia ich mocy. W roku 1933 przedłużona została moc tylko bardzo nielicznych układów, a po tym roku już mocy ich nie przedłużano nigdzie.

IV

Praktyka zawierania układów zbiorowych wznowiona została w r.1947 w związku z zadaniami nowego powojennego planu pięcioletniego. Rada Ministrów ZSRR decyzją z dnia 19.2.1947 r." zaaprobowała za przykładem lat ubiegłych wnioski Wszechzwiązkowej Rady Centralnej Związków Zawodowych (W.C.S.P.S.) w sprawie zawarcia w roku 1947 układów zbiorowych pomiędzy zarządami przedsiębiorstw, a komitetami zakładowymi związków zawodowych[6]

Trzeba jednak uznać, że obecne układy zbiorowe znacznie się różnią od dawnych układów tego okresu, gdy miały one duże znaczenie,jako źródło prawa.

Przytoczona wyżej decyzja Rady Ministrów wyraźnie określa zadania, stojące przed nowoczesnym układem zbiorowym. W decyzji tej czytamy: zawieranie układów zbiorowych jest niezmiernie doniosłym środkiem,skierowanym ku zagwarantowaniu wykonania i przekroczenia planów produkcji, udoskonalenia organizacji pracy oraz powiększenia odpowiedzialności organizacji gospodarczych za poprawę materialnych warunków bytu i obsługi potrzeb kulturalnych robotników, pracowników inżynieryjno-technicznych i urzędników przedsiębiorstw."

Gwarancją wykonania wymienionych zadań jest wprowadzenie do układów zbiorowych szeregu zobowiązań wzajemnych stron, mających na celu realizację różnych posunięć, przyczyniających się do wykonania i do przekroczenia planów gospodarczych.

Właśnie w tych zobowiązaniach wzajemnych tkwi punkt ciężkości nowoczesnego układu zbiorowego. Na tych zobowiązaniach polega znaczenie układu jako ważnego oręża w walce o plany gospodarcze.

Tak więc, w obecnym układzie zbirowym występują w rozwiniętej postaci nowe czynniki, któren powstały w ostatnich latach

6/ Jak widać z przytoczonej decyzji, nie przewidywało się wznowienia układów zbiorowych w instytucjach.

istnienia dawnych układów zbiorowych, lecz, jak widzieliśmy, nie znalazły wtedy rozpowszechnienia.

Należy przytym podkreślić, że omówione wyżej zobowiązania wzajemne stron mają w nowych układach zbiorowych charakter najzupełniej konkretny i wykonanie ich rzeczywiście dopomaga do wykonania i przekroczenia planów gospodarczych.

Weźmy dla przykładu kilka zobowiązań, które bierze na siebie zarząd przedsiębiorstwa w projekcie układu zbiorowego, opracowanym dla zakładów artyleryjskich im.I.W.Stalina, należących do Min.Obrony ZSRR: zautomatyzować piec martenowski nr.2; wykonać remont kapitalny pieca nr.1; zmontować automatyczne wypychanie półproduktu w piecu nr.1; zbudować gmach dla szkoły młodzieży robotniczej na 600 uczniów; zbudować budynek dla polikliniki, obsługującej pracowników zakładu; zbudować i oddać do użytku jeden dom pięciopiętrowy, trzy domy dwupiętrowe i trzy - trzypiętrowe o ogólnej powierzchni mieszkaniowej 6 tys.m^2.

Konkretny charakter tych zobowiązań jest oczywisty. Taki sam charakter mają z reguły inne wzajemne zobowiązania stron, włączane do układów zbiorowych.

Powstaje teraz pytanie, czy umowy zbiorowe - obok zobowiązań stron, dotyczących wykonania i przekroczenia planów gospodarczych - zawierają również przepisy normatywne,mające na celu regulowanie stosunków pracy między przedsiębiorstwem, a poszczególnymi robotnikami i urzędnikami ?

Przepisy takie w układach zbiorowych istnieją, lecz w bardzo ograniczonej ilości i regulują one zagadnienia drugorzędne. Nie trudno jest przekonać się o tym, analizując teksty układów typów zatwierdzonych przez Wszechzwiązkową Radę Centralną Związków Zawodowych (W.C.S.P.S.) wspólnie z zainteresowanymi.

ministerstawmi.

Niektórzy autorzy jednakże usiłują charakteryzować obecny układ zbiorowy, jako akt normatywny o niemniejszym znaczeniu, niż dawne umowy zbiorowe, jako ważne źródło prawa pracy. Takim np. jest punkt widzenia G.Moskalenko, wypowiedziany w jego artykule " Zagadnienia prawne umowy zbiorowej".

Tow.Moskalenko twierdzi, że nowoczesny układ zbiorowy "obejmuje całość warunków pracy robotników i urzędników i jest jakby konstytucją pracy w danym przedsiębiorstwie. Innymi słowami, według tow.Moskalenko nowoczesny układ zbiorowy, stanowiąc "konstytucję pracy",7/ powołany jest do wszechstronnego regulowania stosunków pracy w przedsiębiorstwie, w którym został zawarty.

Tow.Moskalenko polemizuje z podręcznikiem radzieckiego prawa pracy, przeznaczonym dla wyższych szkół prawa, wydanym w r. 1946 (jednym z autorów tego podręcznika jest sam tow.Moskalenko) Uważa on za niesłuszne twierdzenie podręcznika, jakoby wprowadzenie zasady planowości do gospodarki radzieckiej miało uczynić zbędnym regulowanie stosunków pracy w drodze umów zbiorczych. Według opinii tow.Moskalenko twierdzenie takie jest w istocie zaprzeczeniem możliwości stosowania układów zbiorowych przy istnieniu planu. W rzeczywistości zaś,wyjaśnia tow.Moskalenko, planowa gospodarka socjalistyczna bynajmniej nie eliminuje umownego regulowania zagadnień gospodarczych. Tow.Moskalenko powołuje się, pragnąc udowodnić swą tezę,na W.M.Mołotowa, który w referacie o planie narodowo-gospodarczym, wyraził pogląd, że układ zbiorowy jest najlepszym sposobem skoordynowania planu gospodarczego i zasady kalkulacji gospodarczej. Wszystko to jest oczywiście bezsporne. Lecz tow.Moskalenko w polemice swej z podręcznikiem prawa pracy powiązał dwie różne sprawy: sprawę

7/ "Professionalnyje sojuzy (organ WCSPS)Nr.8 z 1947r.str.18

ustalania, w trybie układu zbiorowego, norm prawnych, regulujących te lub inne stosunki prawne i sprawę ustalenia, w trybie umownym, zobowiązań wzajemnych co do wykonania tych lub innych czynności konkretnych, sprzyjających wykonaniu planu gospodarczego. Te umowy gospodarcze, o których mówił W.M.Mołotow, nie stanowią żadnych norm prawnych, służących do regulowania danego zakresu stosunków. Umowy te zawierają nie normy prawne, lecz zobowiązania wzajemne stron co do wykonania pewnych działań, np.dostarczenia kontrahentowi partii towarów, wykonania tego lub innego zamówienia, zbudowania domów itp. wypłacenia danej sumy pieniędzy itp.

To właśnie zobowiązania wzajemne stron rzeczywiście przyczyniają się do wykonania planu gospodarczego, umowa zaś, która zobowiązania te ustala, jest rzeczywiście "metodą kojarzenia planu gospodarczego i zasady kalkulacji gospodarczej". Lecz czyż nie jest oczywiste, że z istoty swej to zobowiązywanie się do wykonania określonych działań(dostarczenia towaru, wykonania zamówienia, wypłacenia pieniędzy) nie stanowią norm prawnych.

Ponieważ wykonanie tych zobowiązań poważnie przyczynia się do wykonania i przekroczenia planów gospodarczych, więc jasne jest, że układ zbiorowy stanowi rzeczywiście potężne narzędzie w walce o plan.

Lecz jako <u>źródło prawa</u> dzisiejszy układ zbiorowy odgrywa bardzo skromną rolę, zawierając zaledwie parę przepisów normatywnych i to w sprawach względnie drugorzędnych. Stosunki pracy regulowane są dziś zasadniczo nie przez normy, ustalane w trybie umownym, lecz przez akty normatywne, pochądzące od organów władzy państwowej.

Sam G.Moskalenko musiał się zgodzić z tow.Szwernikiem, stwierdzającym, że układ zbiorowy przeżył się już jako forma re-

gulowania płacy[8]. Lecz według opinii tow.Moskalenko dotyczy to jedynie płacy, w innych zaś sprawach układ zbiorowy nic utracił bynajmniej swego znaczenia, jako forma regulowania warunków pracy.

Dla udowodnienia słuszności tego twierdzenia tow.Moskalenko powołuje się na układ zbiorowy Kołomeńskich Zakładów Budowy Parowozów z 1947 roku. Wskazuje na cztery normy prawne, zawarte w tym układzie:

a/ w miarę wzrostu kwalifikacji robotników należy przenosić ich na roboty wymagające wyższych kwalifikacji, podwyższając odpowiednio stopień taryfowy po wykonaniu roboty próbnej (p.13);

b/ robotnikom akordowym, wykonującym robotę, opłacaną według stawek niższego stopnia, niż przysługujące danemu robotnikowi, należy dopłacać do ich zarobku akordowego różnicę między ich stawką taryfową, a stawką, przywiązaną do danej roboty (przy założeniu, że robotnik wykonał normę i pod warunkiem, że różnica kwalifikacji robotnika w stosunku do kwalifikacji wymaganych przez daną robotę, wynosi więcej niż jeden stopień taryfy; p.14);

c/ jeśli rewizja norm następuje,wskutek realizacji wniosku robotnika, to robotnikowi-autorowi wniosku przysługuje w ciągu sześciu miesięcy poprzednia taryfa (p.16);

d/ prawo wyjazdu do domów wypoczynkowych i sanatoriów przyznawać należy przede wszystkim wykonywującym normy robotnikom, zatrudnionym przy pracach ciężkich i gorących (p.53);

Z przytoczonych czterech przepisów normatywnych jeden (trzeci) powtarza poprostu normę prawa, a zatem nie powstał w drodze umowy. (patrz art.4 "Instrukcji o wynagrodzeniu za wynalazk

---

8/ vide artykuł N.M.Szwernika:"Zadania Związków Zawodowych w świetle uchwał XVIII zjazdu WKP/b/ (zadaczi profsojuzów w świetle rieszenij XVIII sjezda WKP/b/ Profsojuzy SSSR 1940 r. Nr.

udoskonalenia techniczne i wnioski racjonalizacyjne", zatwierdzonej przez Radę Komisarzy ZSRR, dn.27.I.1942 r., Nr.10 art.178). W ten sposób pozostają trzy przepisy, dotyczące - chociaż nawet ważnych - lecz poszczególnych tylko zagadnień.

Oto i wszystko,na co mógł wskazać tow.Moskalenko, starannie doszukując się w nowoczesnym układzie zbiorowym norm prawnych. Ostatecznie potwierdził on tylko - wbrew własnym założeniom - że nowoczesny układ zbiorowy gra jako źródło prawa rolę bardzo skromną.[9/]

Wysuwając to twierdzenie, powinniśmy jednak z tym większą siłą podkreślić raz jeszcze olbrzymie znaczenie gospodarczo-polityczne nowoczesnego układu zbiorowego, jako porozumienia,ustalającego wzajemne zobowiązania stron w zakresie realizacji zarządzeń, przyczyniających się do wykonania i przekroczenia planów gospodarczych, do dalszego wzrostu wydajności pracy oraz udoskonalenia materialnych warunków bytu i obsługi potrzeb kulturalnych robotników i urzędników.

Wystarczy porównać tę charakterystykę zadań, wykonywanych przez układ zbiorowy, zokreśleniem, zawartym w przytoczonym wyżej art.15 Kodeksu Pracy, ażeby stała się oczywistą różnica między współczesnym układem zbiorowym, a układem pochodzącym z tego okresu. gdy był on aktem normatywnym, szczegółowo regulującym warunki prawne pracy.

Z prawnego punktu widzenia współczesny układ pracy jest połączeniem momentów prawnych i norm innego porządku.

Normatywne przepisy układu zbiorowego (bardzo, jak widzieliśmy nieliczne) mają moc prawną aktu normatywnego - czyli tę moc prawną, o której szczegółowo mówiliśmy wyżej, przy analizie układów zbiorowych pierwszego okresu N.E,P., gdy punktem ciężkości było wszechstronne normowanie warunków pracy.

Jeżeli przejdziemy teraz do charakteru zobowiązań wzajemnych stron, które to zobowiązania stanowią główną treść obecnego układu zbiorczego, to zobowiązania zarządu (zakładu/ zakładów) mają charakter norm prawnych; niewykonanie ich pociąga za sobą odpowiedzialność winnych - mianowicie odpowiedzialność administracyjną, albo nawet i karną według pozostającego w mocy artykułu 134 Kodeksu Karnego R.S.F.R.R.(i odpowiednich artykułów kodeksów karnych innych republik związkowych).

Powstające zaś z mocy układu zbiorowego zobowiązania związku zawodowego (miejscowego komitetu zakładowego) posiadają charakter czysto społeczny, moralno- polityczny. Niewykonanie ich nie powoduje zastosowania rygorów prawnych. W szczególności nie może tu być mowy o jakiejkolwiek odpowiedzialności majątkowej związków zawodowych z tytułu układów zbiorowych: art.20 Kodeksu Pracy zachowuje tu swoją moc.

Moralno-polityczny charakter ma również znaczna część zobowiązań poszczególnych robotników i urzędników, zawartych w układach zbiorowych, jak np. zobowiązanie się do przedłużenia dnia roboczego, do pracy bez braku, zobowiązanie się do sumiennego wykonywania w terminie zadań produkcyjnych, do ostrożnego i pieczołowitego traktowania narzędzi pracy, materiałów i wszelkiego innego majątku przedsiębiorstwa, jako świętej własności socjalistycznej 10/. Niewykonanie przez poszczególnych robotników i urzędników tego rodzaju zobowiązań powoduje odpowiedzialność prawną tylko wówczas, gdy jednocześnie z pogwałceniem zobowiązania umownego na miejsce pogwałcenie tej lub innej normy prawnej (w szerokim rozumieniu tego pojęcia).

Odpowiedzialność karna danego robotnika, np. za opusz-

10/ Patrz p.30 układu zbiorowego Kołomieńskich Zakładów budowy parowozów na rok 1947 r.

czenie dniówki, powstaje nie dlatego, że układ zbiorowy zobowiązuje robotnika do oddawania fabryce pełnej miary czasu roboczego, a robotnik tego zobowiązania nie spełnił, lecz dlatego, że odpowiedzialność za opuszczanie dniówek przewidziana jest w znanym rozkazie z dnia 27.czerwca 1940 r.

Nowoczesny układ zbiorowy zawiera zwykle normy, regulujące zapłatę za pracę (siatki płac ze współczynnikami i stawkami, skalę akordów progresywnych itp.). Normy te pochodzą od właściwych organów władzy państwowej. Włączenie tego rodzaju norm do układu zbiorowego ma na celu - w drodze zapoznania z nim pracowników - przyczynienie się do zmobilizowania robotników i urzędników do walki o plan. Tak więc współczesny układ zbiorowy zawierając cały szereg przepisów, mających na celu wykonanie i przekroczenie planów gospodarczych, powołany jest do służenia jako poważna broń w walce o plan.

M.Lifio

PRZEJŚCIE DO OTWARTEGO HANDLU W ZSRR

"Wyprosy Ekonomiki"
Rok 1948, Nr 2

Reforma walutowa i zniesienie systemu kartkowego zaopatrzenia zlikwidowały skutki wojny w sferze obrotu towarowego. Zostało dokonane przejście do otwartego handlu państwowego o jednolitych cenach, bez kart żywnościowych.

Handel radziecki jest szczególną formą handlu. Jest to socjalistyczna forma dystrybucji i wymiany produktów pracy. Podstawą jej jest socjalistyczna produkcja społeczna. Planowa produkcja i podział wytworzonych dóbr decydują o wielkości i strukturze obrotu towarowego oraz o konkretnych formach stosunków towarowych w gospodarce narodowej. Jak stwierdził tow. Stalin, rozwinięty przemysł państwowy i cały system państwowych majątków rolnych (sowchozów) i kolektywnych gospodarstw rolnych (kołchozów) dostarcza państwu olbrzymich zapasów towarów rolniczych i przemysłowych, umożliwiających szeroki rozwój radzieckiego obrotu handlowego.[1)]

Przy socjaliźmie główna masa towarów obraca się pomiędzy przedsiębiorstwami socjalistycznymi, których towary są owocem bezpośrednio społecznej pracy. Dominującym rynkiem towarowym jest rynek zorganizowany.

Wobec istnienia dwóch form własności socjalistycznej w ZSRR, uczestniczą tu w wymianie obok przedsiębiorstw państwowych również przedsiębiorstwa kołchozowo-spółdzielcze. Poza tym mają pewne znaczenie osobiste gospodarstwa pomocnicze uczestników kołchozów oraz drobne gospodarstwa prywatne. Część produkcji kołchozów, indywidualnych pomocniczych gospodarstw rolnych

---

1) J.Stalin. Zagadnienie leninizmu (wyd.ros.II,str. 390)

uczestników kołchozów oraz drobnych gospodarstw prywatnych sprzedaje się na niezorganizowanym rynku kołchozowym. Rynek ten odgrywa jednak w ogólnym obrocie towarowym kraju rolę podrzędną.

Tak więc w gospodarce socjalistycznej - w przeciwieństwie do kapitalistycznej - wymiana dominującej masy towarów jest procesem planowym, przebiegającym pod bezpośrednim kierownictwem państwa socjalistycznego.

W gospodarce kapitalistycznej przekształcenie się towaru w pieniądz napotyka żywiołowe przeszkody; proces tego przekształcenia jest, jak pisał Marks prawdziwym "śmiertelnym skokiem" dla towaru. Dzieje się tak dlatego, że przy kapitaliźmie "wzrost spożycia mas (zdolności nabywczej) nigdy nie nadąża za wzrostem produkcji i stale pozostaje za nim w tyle, coraz to skazując produkcję na przesilenia gospodarcze.[2] W gospodarce radzieckiej nie ma "ciasnoty rynku", nie ma i nie może być ogólnej nadprodukcji towarów. W ZSRR "wzrost spożycia (zdolności nabywczej) mas wyprzedza nieustannie wzrost produkcji, popychając ją naprzód".[3] Nieustanny wzrost potrzeb i dochodów mas pracujących jest jednym z najważniejszych bodźców rozwoju gospodarki socjalistycznej. W latach pięciolatek stalinowskich, w toku socjalistycznego uprzemysłowienia kraju i kolektywizacji rolnictwa, rynek radziecki rozszerzał się w szybkim tempie. W ciągu drugiej pięciolatki obroty handlu detalicznego wzrosły (w cenach bieżących) trzykrotnie. W pierwszym półroczu roku 1941 obroty te osiągnęły 92% poziomu, przewidzianego przez trzeci plan pięcioletni dla r.1942. Ten wzrost obrotów handlu detalicznego świadczył o poważnym wzroście stopy życiowej ludu radzieckiego oraz o pomyślnym wykonywaniu planu pięcioletniego, przewidującego półtorakrotne do dwukrotnego zwiększenia się spożycia narodowego. Jak zaznaczył tow. W.M.Mołotow, "gdyby nie wojna, nasze miasta i okręgi przemysłowe demonstrowałyby dzisiaj olbrzymie, niewidziane jeszcze osiągnięcia w dziele polepszania ma-

2) J.Stalin. Zagadnienia leninizmu, wyd.X ros.str.398
3) Tamże, str. 398

terialnych i kulturalnych warunków bytu mas pracujących".[4] Wielka Wojna Narodowa wymagała przebudowy handlu radzieckiego stosownie do potrzeb wojennych. Gwałtowny wzrost potrzeb Armii Radzieckiej w dziedzinie żywności i umundurowania przy jednoczesnym skurczeniu się produkcji środków żywności i towarów przemysłowych spowodował konieczność wprowadzenia już od pierwszych miesięcy wojny reglamentacji spożycia. Zorganizowane zostało zaopatrzenie na kartki w ogromnej skali. Wystarczy zaznaczyć, że liczba ludności, korzystającej z kart chlebowych i innych form normalizowanego zaopatrzenia, wynosiła 76,8 milionów. W systemie tym pracownicy najważniejszych dziedzin gospodarki wojennej otrzymywali normy wyższe.

Dzięki temu systemowi zaopatrzenia i utrzymania na niezmienionym poziomie cen wszystkich towarów reglamentowanych, państwo radzieckie zapewniło najracjonalniejsze wykorzystanie zasobów towarowych oraz stabilizację płac realnych. Wprowadzenie tego systemu zapobiegało dezorganizacji rynku, która jest zwykłym zjawiskiem wojennym w krajach kapitalistycznych. Wzrost cen na niezorganizowanym rynku kołchozowym nie miał żadnego wpływu na zasadniczy obrót towarowy w kraju, i w toku wojny proces wzrostu cen zamienił się w swoją odwrotność.

Przełom, dokonany w dynamice cen w ciągu wojny, był wyrazem wzrostu produkcji, który trwał we wschodnich okręgach ZSSR oraz rozpoczętej jeszcze w toku wojny odbudowy części kraju, które zostały wyzwolone spod okupacji. Rósł stopniowo wolumen scentralizowanych zasobów towarowych, rozdzielanych w trybie systemu kartkowego, zwiększała się produkcja zbiorowych i indywidualnych gospodarstw pomocniczych. W roku 1944 otwarto państwową sprzedaż towarów przemysłowych i artykułów spożywczych po cenach podwyż-

---

4) W.M Mołotow. Trzydziestolecie Wielkiej Październikowej rewolucji. Gospolitizdat, rok 1947, str. 9

szonych (t.zw. komercyjnych) i wzrastał przypływ na rynek towarów odbudowywanej wytwórczości kołchozowej. Wszystko to poważnie wzmocniło i ożywiło handel radziecki.

Wielorakość cen, towarzysząca tym formom handlu, była jednak pogwałceniem prawa wartości. Poważna rozpiętość pomiędzy cenami rynku zorganizowanego i niezorganizowanego stwarzała bodźce do spekulacji. Kartkowy system zaopatrzenia stał się czynnikiem, sprzyjającym niwelacji płac i był zbyt sztywny w stosunku do potrzeb konsumenta. Rola handlu radzieckiego, jako jednej z dźwigni, pobudzających materialne zainteresowanie mas pracujących w rozwoju gospodarki i wzroście wydajności pracy, doznała osłabienia.

x x x

Przejście gospodarki radzieckiej na tory pokojowe szybko wytworzyło przesłanki materialne do likwidacji skutków wojny w dziedzinie obrotu towarowego. Gospodarka pokojowa wymagała normalnego, rozwiniętego obrotu pomiędzy miastem a wsią, pomiędzy poszczególnymi dziedzinami wytwórczości i poszczególnymi okręgami kraju. Obrót towarowy, nie krępowany przez system kartkowy, stał się jednym z najważniejszych warunków dalszego szybkiego wzrostu gospodarki narodowej.

Przejście do gospodarki pokojowej zmieniło stosunek wzajemny pomiędzy poszczególnymi jej dziedzinami oraz spowodowało poważne przesunięcia w podziale dochodu narodowego i zmianę struktury produkcji społecznej. Szybko odbudowuje się przedwojenny asortyment produkcji, a w szczególności produkcji, przeznaczonej na szeroki rynek i wymienianej na pieniężne dochody ludności. Produkcja brutto przemysłu lekkiego i włókienniczego wzrosła w r.1947 w porównaniu do 1946 r. o 33%, produkcja masła - o 12%, olejów jadalnych - o 24%, ryb - o 28%, cukru -

o 110%.

Pomyślnie przebiega wykonanie historycznej uchwały lutowego plenum C.K. WKP(b) w sprawie wzrostu produkcji rolniczej.. Plony zbóż brutto w r.1947 wzrosły w porównaniu z r.1946 o 58%, państwowe zapasy ziarna osiągnęły poziom najlepszych lat przedwojennych. Te osiągnięcia gospodarki socjalistycznej stworzyły przesłanki znacznego wzrostu obrotu towarowego w sektorze państwowym i spółdzielczym. Przygotowywał się do nowych warunków również aparat obrotu towarowego: dobierano i szkolono kadry pracowników handlowych, remontowano sklepy, doskonalono ich wyposażenie techniczne. Państwowe i spółdzielcze organizacje otworzyły w 1947 roku 55 tysięcy nowych przedsiębiorstw handlowych.

Dużą rolę w rozwoju obrotu towarowego odegrało rozporządzenie rządu radzieckiego z dnia 9 listopada 1946 o rozwoju handlu spółdzielczego w miastach i osadach wiejskich. Wykonanie tego rozporządzenia rozwinęło wszystkie drogi obiegu handlowego. Odbudowywała się i rozwijała poważnie swój obrót sieć handlu spółdzielczego, który przed wojną był organizatorem obrotu towarowego pomiędzy miastem a wsią oraz zbytu produkcji towarowej kołchozów. Ważnym dodatkowym źródłem zaopatrzenia ludności miejskiej jest handel spółdzielczy w miastach i osadach robotniczych. Wciąga on do obrotu towarowego nadwyżki produkcji rolniczej, pozostające po uiszczeniu się kołchozów ze swych zobowiązań wobec państwa. O roli handlu spółdzielczego świadczy fakt, że obrót wszystkich typów spółdzielczości w r.1947 wyniósł 2[illegible],4 milrd. rubli, przekraczając plan o 4,9 milrd.rb.

Gospodarka powojenna wymagała szybkiego zbliżenia się do siebie cen jednakowych towarów. Państwo radzieckie już w roku 1946 poczyniło niektóre przygotowania, zbliżające rynek radziecki do warunków otwartego handlu, Tak np. we wrześniu

r.1946 zniżono ceny komercyjne, a podwyższono nieco ceny artykułów, wydawanych na kartki. Trzy kategorie cen (komercyjne, ulgowo-komercyjne i kartkowe) zredukowane zostały do dwóch znacznie do siebie zbliżonych: komercyjnych i kartkowych. Wskutek tych zarządzeń zniżyły się również ceny rynku niezorganizowanego i zmniejszyła się rozpiętość między cenami państwowymi a cenami rynku kołchozowo-chłopskiego.

Rozwój handlu spółdzielczego w miastach i osadach wywołał zjawienie się przy dostawach handlowych i sprzedaży detalicznej nowej ceny - spółdzielczej. Ceny spółdzielcze orientowały się wprawdzie według rynku kołchozowego, lecz bliższe były do cen państwowych i kształtowały się nie samoczynnie, lecz pod kontrolą państwa.

Obrót handlu spółdzielczego jest częścią obrotu rynku zorganizowanego. Plany zakupów przez organizacje spółdzielcze artykułów rolniczych na wsi oraz plany sprzedaży ich w miastach i osadach ustala państwo, które planuje także wielkość sieci dystrybucyjnej spółdzielczości i jej rozmieszczenie oraz kontroluje ceny spółdzielcze (zakupu i sprzedaży). W ten sposób ceny handlu spółdzielczego mają charakter specjalny. Z jednej strony zbliżają się one jakby do cen rynku niezorganizowanego, gdyż kalkuluje się je, uwzględniając koniunkturę rynkową, tj. nasilenie popytu i podaży. Z drugiej strony jednak ceny handlu spółdzielczego zbliżają się do cen handlu państwowego. Górną ich granicę określa państwo. Ceny spółdzielcze działają w kierunku zniżkowym a ceny kołchozowo-targowe, nie podlegają one takim wahaniom, jak ceny kołchozowe i są względnie ustabilizowane; rewizja ich odbywa się nie częściej, niż raz na miesiąc. We wszystkich zakładach handlowych spółdzielni spożywczych w danym mieście ceny jednoimiennych towarów są jednakowe. Ceny

handlu spółdzielczego miejskiego są swoistą formą świadomego wykorzystania prawa wartości w gospodarce socjalistycznej. Wreszcie najważniejszym aktem natury gospodarczej, koniecznym dla zniesienia systemu kartkowego, była reforma pieniężna 1947 roku, przeprowadzona równocześnie ze zniesieniem kart żywnościowych. W wyniku tej reformy masa pieniężna, znajdująca się w obiegu, dostosowana została do potrzeb gospodarki; wycofano z obiegu nadmiar znaków pieniężnych, który mógł zakłócić normalne procesy dystrybucyjne i rubel o zmniejszonej zdolności nabywczej stał się rublem o pełnej wartości.

x x x

Przy kartkowym systemie zaopatrzenia samo posiadanie pieniędzy nie wystarczało jeszcze na to, by móc nabyć pożądane towary po cenach kartkowych. Zniesienie systemu kartkowego i przejście do handlu otwartego na gruncie wzrostu zasobów towarowych kraju i pomyślnej realizacji i reformy walutowej przywróciło normalny proces obrotu towarowego i obiegu pieniężnego. Pieniądz stał się znów pełnowartościowym środkiem obrotu towarowego. Towary, należące do asortymentu dóbr konsumcyjnych, można obecnie nabywać tylko w drodze wymiany na pieniądz, tj. bez żadnych kart, kuponów i zaświadczeń.

System kartkowy, decydując o strukturze asortymentu dóbr konsumcyjnych, wprowadzał do spożycia elementy niwelacyjne. Obecnie - w warunkach handlu otwartego - strukturę asortymentu dóbr konsumcyjnych określa tylko wysokość dochodów pieniężnych oraz poziom i stosunek wzajemny cen poszczególnych towarów.

Przy zaopatrzeniu reglamentowanym kartka żywnościowa była swoistym uzupełnieniem pieniądza, odgrywając dużą rolę, jako istotny element płacy realnej. Zniesienie kartek i

przejście do jednolitej ceny zniosło jednocześnie ten składnik płacy realnej i podniosło znaczenie płacy pieniężnej. W ten sposób stworzony został dodatkowy bodziec do wzrostu wydajności pracy i podniesienia kwalifikacji zawodowych pracownika. Rozwój handlu radzieckiego, zapewniając wymianę dochodów pieniężnych na towary, odpowiednio do potrzeb i upodobań obywateli, oznacza pełniejszą realizację zasady socjalistycznej "płaca według ilości i jakości pracy".

W nowych warunkach wzrasta rola pieniądza, jako narzędzia kontroli wysokości spożycia. Przy spożyciu reglamentowanym funkcja pieniądza, jako narzędzia kontroli, była ograniczona, ponieważ między towarem a pieniądzem stała kartka żywnościowa. Po zniesieniu systemu kartkowego pieniądz stał się rzeczywistym narzędziem kontroli obrotu i spo ycia, rzeczywistym narzędziem przesuwającym towar ku spożywcy.

Przy mnogości cen wartość jednoimiennych towarów wyrażała się w różnych ilościach pieniądza. Przeczyło to, oczywiście, prawu wartości. Przejście od systemu dwóch cen (komercyjnej i kartkowej) do jedynej państwowej ceny detalicznej wzmocniło rolę pieniądza, jako miernika wartości. Jednolite ceny, ustalane przez państwo z uwzględnieniem prawa wartości, ustabilizowały rubel radziecki.

Bardzo istotną stroną przejścia do jednolitych cen w końcu 1947 r. był fakt, że w stosunku do ogromnej większości towarów przejście to zrealizowano w drodze zniesienia wysokich cen komercyjnych i wprowadzenia jednolitych cen na poziomie dotychczasowych cen kartkowych; w stosunku zaś do chleba i kaszy, czyli artykułów, zajmujących szczególnie ważne miejsce w budżecie spożywców, nowe ceny są nie tylko 2,5 raza niższe od dotychczasowych komercyjnych, lecz niższe nawet od cen kartkowych. Dla najważniejszych towarów przemysłowych (tkaniny, obu-

wie, odzież, wyroby dziane) zamiast poprzednich dwóch cen - zbyt niskich kartkowych i wysokich komercyjnych - wprowadzono nowe ceny, które są 3,2-krotnie niższe od komercyjnych.

Nowe ceny planowe na dobra konsumcyjne odpowiadają osiągniętemu już poziomowi powojennej odbudowy gospodarki narodowej oraz gwarantują planową reprodukcję socjalistyczną i dalszy wzrost stopy życiowej ludności.

Ważne jest, że nowy przeciętny poziom cen planowych jest niższy od poziomu istniejącego przed zlikwidowaniem systemu kartkowego. Ogólna suma, którą zaoszczędzi ludność wskutek przejścia do nowych cen państwowych, wyniesie w stosunku rocznym 57 milrd. rubli. To znaczy, że nowy poziom cen podnosi wartość realną płac oraz dochodów pieniężnych i zwiększa spożycie narodowe.

Zniżenie cen towarów przemysłowych i artykułów żywnościowych, dokonane 16.12.1947 było tylko pierwszym etapem. W związku z ogólnym rozwojem gospodarki narodowej ZSRR, a w szczególności wzrostem produkcji dóbr konsumcyjnych, Rada Ministrów ZSRR uznała za konieczne zrealizować drugi etap zniżki cen. Z dniem lo kwietnia 1948 r. zniżono jednolite ceny państwowe szeregu towarów. Nowa ta zniżka oznacza dalszy wzrost płac realnych i dochodów uczestników kołchozów, dalsze zwiększenie zdolności nabywczej rubla.

Przy przejściu do jednolitych cen ustalone zostały nowe relacje cen dla poszczególnych grup towarowych. W szczególności nastąpiło pewne wyrównanie cen w płaszczyźnie terytorialnej. Zmniejszyło się strefowe zróżniczkowanie cen; zamiast siedmiu stref dla chleba i wyrobów piekarskich, pięciu stref dla mięsa i przetworów mięsnych, czterech stref dla olejów roślinnych itd. ustalono trzy strefy. To złagodzenie zróżniczkowa-

nia cen, dokonane we wrześniu 1946 r. związane jest ze zmianami w terytorialnym rozmieszczeniu wytwórczości w czasie wojny i zbliżeniem się do siebie kosztów własnych produkcji w różnych okręgach kraju. Zniesienie nadmiernego zróżniczkowania terytorialnego cen spowodowało pewną niwelację cen również na rynku kołchozowym, co zapobiega wykorzystaniu terytorialnej rozpiętości cen do celów spekulacyjnych.

Dla szeregu towarów - owoce, mleko i przetwory mleczne, jajka - zamiast jednej ceny sztywnej ustalono tylko dolną i górną granicę cen państwowych. Umożliwia to oddziaływanie na popyt oraz na ceny analogicznych towarów na rynku niezorganizowanym.

Przejście do otwartego handlu wiąże się nieuchronnie z dużymi zmianami struktury masy towarowej. Zmiana relacji cen różnych towarów wywołuje zwykle przenoszenie się popytu z jednych towarów na inne. Zmiany cen w 1947 roku w związku z przejściem do handlu otwartego musiały więc spowodować znaczne przesunięcia w strukturze popytu na dobra konsumcyjne. W ciągu krótkiego czasu zróżniczkowała się intensywność popytu na poszczególne towary, nastąpiło przeniesienie się popytu z jednych towarów i ich gatunków na inne, ujawniły się ostrzejsze wahania popytu sezonowego.

W ostatecznym wyniku przejście do handlu otwartego według jednolitych cen państwowych oraz rozwój handlu spółdzielczego znacznie wzmocniło wpływ handlu zorganizowanego na niezorganizowany. Na wszystkich rynkach kołchozowych szybko nastąpił ostry spadek cen. W wielu miastach i okręgach ceny spadły do poziomu przedwojennego. Ceny rynku kołchozowego w I kwartale 1948 r. niższe były od cen I kwartału r. 1947 przeszło trzykrotnie, poziom zaś cen miejskiego rynku spółdzielczego zniżył się w tymże czasie przeszło dwukrotnie. Tá zniżka

cen daje masom pracowniczym duże korzyści dodatkowe, zwiększając jeszcze bardziej ich płace realne.

Charakterystyczną cechą nowych cen rynku kołchozowego jest względna ich stabilizacja, brak silnych wahań, a tym bardziej skoków, dających się obserwować w okresie gospodarki wojennej. W tym się wyraża wzrost roli rynku organizowanego w obrocie towarowym kraju.

Handel spółdzielczy wyświadcza państwu poważną pomoc w oddziaływaniu na rynek niezorganizowany. Oparcie handlu na zasadzie cen jednolitych poderwało grunt dla operacji spekulacyjnych. W obrocie kołchozowym wzrósł udział produktów roślinnych. Dalsza zniżka cen odbywa się bez przerwy w związku ze wzrostem podaży towarów na rynkach kołchozowych, szczególnie w drodze wciągnięcia do obrotu rynkowego produkcji dalekich okręgów. Przy realizacji tego zadania duże znaczenie ma zorganizowany przewóz produkcji oraz jarmarki. Dużą rolę odgrywać tu powinny również takie bodźce natury gospodarczej, jak cena, taryfy przewozowe i zorganizowanie w odpowiedniej skali podaży towarów przemysłowych. Wszystkie te środki doprowadzą do tego, że handel kołchozowo-jarmarczny zajmie w zaopatrzeniu ludności miejskiej takie miejsce jakie miał przed wojną.

x x x

Partia nigdy nie sądziła, że handel odbywać się musi tylko w drodze jednego jakiegoś systemu. Tow. Stalin twierdził "Niesłuszne byłoby sądzić, że handel radziecki rozwinąć można tylko przez jakiś jeden kanał - na przykład przez spółdzielczość. Do celu rozwoju handlu należy koniecznie wykorzystać wszystkie drogi: i sieć spółdzielczą i sieć handlu państwowego i handel kołchozowy".[5]

---

5) J.Stalin. Zagadnienie leninizmu, wyd. 11(ros.) str. 389.

Rozwój współzawodnictwa między systemami handlowymi, wciąganie do obrotu handlowego wszelkich typów spółdzielczości oraz przemysłu miejscowego, przyczynia się do dalszego wzrostu obiegu towarowego w kraju.

We współzawodnictwie systemów handlowych o najlepszą obsługę spożywców uczestniczą również wydziały zaopatrzenia pracowników przemysłowych i transportowych. Mają one nie tylko obszerną sieć sklepów, kiosków i jadłodajni, lecz i duże gospodarstwa pomocnicze, produkujące wielkie ilości kartofli i warzyw, mięsa, ryb, mleka, miodu i innych artykułów spożywczych. Wydziały zaopatrzenia pracowników odegrały rolę dodatnią w okresie gospodarki wojennej przy systemie kartkowym i nie tracą swego znaczenia również w warunkach handlu otwartego.

Po zniesieniu systemu kartkowego konkurencja rynkowa pomiędzy systemami towarowymi, funkcjonującymi w warunkach handlu otwartego, wstępuje na nowy stopień. "Konkurencja" ta zasadniczo się różni od konkurencji kapitalistycznej.

Konkurencja kapitalistyczna opiera się na własności prywatnej środków produkcji i na wyzysku pracujących. Oznacza ona zaciekłą walkę między kapitalistami i celem jej jest zwiększenie zysków. Prowadzi ona do ruiny i zagłady jednych i bogacenia się innych, do marnotrawstwa i niszczenia sił wytwórczych. Fałszowanie towarów, oszukiwanie nabywców towarzyszy stale kapitalistycznemu handlowi i konkurencji.

Zasadnicza różnica "konkurencji" na rynku radzieckim od konkurencji kapitalistycznej wynika z radykalnie odmiennej natury rynku ZSRR. Uczestnikami handlu radzieckiego są przedsiębiorstwa socjalistyczne; kierują się one nie zasadą pogoni za zyskiem, lecz zasadą wykonania planu państwowego, a w szczególności - planu podniesienia stopy życiowej ludu radzieckiego.

Fałszowanie towarów, oszukiwanie konsumentów podlega w społeczeństwie radzieckim karze na podstawie kodeksu karnego.

Zdrowa konkurencja w dziedzinie handlu radzieckiego jest formą współzawodnictwa socjalistycznych organizacji handlowych. U podstaw jej leży walka o rozwój obrotu handlowego na wszelkie sposoby, o lepsze zaspokojenie potrzeb spożywców, o rozszerzenie asortymentu i polepszenie jakości towarów, o wzrost kultury zaopatrzenia konsumentów, o zniżenie kosztów handlowych.

"Współzawodnictwo socjalistyczne między wszystkimi przedsiębiorstwami, zarówno w obrocie towarowym jak w produkcji, w połączeniu z systemem premiowania - to potężne źródło rozwoju handlu radzieckiego".[6] Przy zaopatrzeniu reglamentowanym przeniesienie popytu z jednych towarów na inne ograniczało się do asortymentu towarowego, objętego przez kartki. Ograniczony również był w czasie wojny asortyment produkcji dóbr konsumcyjnych. W warunkach handlu otwartego bezkartkowego rośnie rola wszystkich narzędzi rozwoju obrotu towarowego, a przede wszystkim wzrasta rola ceny, jako dźwigni, oddziałującej na popyt konsumcyjny, a tym samym na strukturę i wolumen obrotu towarowego.

Struktura popytu konsumcyjnego w gospodarce socjalistycznej nie układa się samoczynnie, jak w ustroju kapitalistycznym. Tworzy ją świadomie państwo, posługując się w tym celu polityką cen. Zmieniając stosunek cen towarów państwo przyczynia się do skierowania popytu na inne towary, do zbytu towarów nowych, a tym samym decyduje o skali spożycia społeczeństwa socjalistycznego, przyczynia się do wzrostu jego stopy życiowej, zapewnia nie tylko zwiększenie spożycia narodowego, lecz i polepszenie jakości jego struktury.

6) N. Woznies ienskij. "Wojennaja ekonomika SSR w pieriod Otieczestwiennoj wojny". Gospolitezdat, 1947, str. 123.

Normalny obrót towarowy wymaga, ażeby suma cen towarów, wchodzących do obiegu detalicznego pozostawała w pewnej proporcji do efektywnego popytu ludności. Jednakże równoważenie zdolności nabywczej społeczeństwa z detalicznym obiegiem towarowym zależy od struktury masy towarowej i od stopnia, w jakim popyt i podaż wzajemnie sobie odpowiadają w zakresie poszczególnych grup towarowych.

Towar reprezentuje jedność wartości użytkowej i wartości. Towar radziecki nie zawiera sprzeczności właściwych towarowi w ustroju kapitalistycznym, sprzeczności, których rozwój doprowadza do przesileń gospodarczych. Zasadniczo odmienny charakter towaru w społeczeństwie socjalistycznym nie eliminuje jednak wypadków, gdy praca, włożona w dany towar, nie znajduje uznania w społeczeństwie wskutek wad jakościowych towarów lub niewłaściwego ich asortymentu. Tak np. po reformie walutowej wzrosły znacznie wymagania konsumentów co do jakości towarów i szereg towarów, wykonywanych przez przemysł spółdzielczy i lokalny nie cieszył się popytem.

Skoordynowanie wartości użytkowych, wchodzących do obiegu z popytem konsumentów, jest najważniejszym zadaniem doby obecnej. Skoordynowanie takie jest rękojmią normalnego obrotu masy towarów i pieniądza, a tym samym i wykonania planu obrotu towarowego. Przejście do otwartego handlu przywraca możliwość "kontrolowania za pośrednictwem rubla" pracy przedsiębiorstw handlowych ze strony samych konsumentów, zwiększa wymagania stawiane asortymentowi i jakości towarów, a to z kolei oznacza wzrost wpływu handlu na produkcję. Asortyment wypuszczonej na rynek produkcji powinien ściśle odpowiadać konkretnym właściwościom rosnącego i zmieniającego się pod względem jakościowym popytu konsumentów; w związku z tym powinna się rozszerzać

nieustannie wytwórczość nowych towarów. W warunkach obecnych wzrasta rola umów między przemysłem i handlem, wzrasta odpowiedzialność przedsiębiorstw za jakość i dobór wytwarzanych towarów, zwiększa się znaczenie ogniw sprzedaży hurtowej w obrocie handlowym, które to ogniwa powinny ściśle kontrolować dostarczone im towary i nie dopuszczać do detalicznej sieci rozdzielczej towarów złych i małowartościowych.

Przy handlu otwartym wzrosła również rola kredytu. Wkłady kredytu do handlu rosną. Z drugiej zaś strony wzrasta szybkość obiegu towarów, co prowadzi do skrócenia terminów kredytów. Wiadome jest, że kartkowy system zaopatrzenia zwolnił obieg towarowy. W czasie wojny okres przeciętny obiegu towarów wzrósł około półtorakrotnie. Przejście do handlu bezkartkowego usunęło szereg przeszkód, zwalniających obrót towarowy, jak np. obowiązek przechowywania towarów w ciągu całego okresu ważności kartek, czy zaświadczeń przydziałowych i t.d. Przy systemie zaopatrzenia reglamentowanego, gdy nie było wybitnych różnic w warunkach obiegu poszczególnych typów towarów, celowymi były kredyty średnioterminowe. Obecnie hamują one rozwój obiegu towarowego. Z punktu widzenia wydajności kredytu i jego roli, jako bodźca nie tylko dla handlu w ogóle, lecz i dla poszczególnych elementów obiegu towarowego,- przywrócić należy zróżnicowane terminy kredytów zależne od okresów obiegu poszczególnych grup towarowych.

Otwarty handel radziecki wymaga znacznego usprawnienia pracy przedsiębiorstw przemysłowych, a przede wszystkim wzrostu wydajności pracy pracowników handlowych. Wzrost obrotów sieci rozdzielczej, odpadnięcia pracy, związanej ze sprawdzaniem, odrywaniem i naklejaniem odcinków kartek zaopatrzenia, wzrost sprzedaży towarów, wpływających do obiegu już w

opakowaniach oraz towarów, sprzedawanych na sztuki; dalej posunięta specjalizacja oddziałów i sekcji sklepów - oto są nowe warunki wzrostu wydajności pracy w sieci dystrybucyjnej. Czas obiegu towarów jest to istotna część czasu, potrzebnego do jego tworzenia. Dlatego przyśpieszenie obiegu odgrywa dużą rolę we wzroście tempa reprodukcji towarów. Ażeby obrót towarów przyśpieszyć, należy głębiej studiować popyt konsumentów, racjonalizować drogi obiegu towarów, usprawniając na wszelkie sposoby dostawę ich do sklepu oraz należycie rozmieszczając sieć przedsiębiorstw handlowych. Wzrost wydajności pracy pracowników handlowych, przyśpieszenie obrotu towarów, zmniejszenie w ten sposób strat, wynikających z psucia się towarów, zmniejszenie kosztów kredytu i t.p., wreszcie likwidacja wydatków związanych z kartkowym systemem zaopatrzenia - wszystko to razem powinno poważnie zmniejszyć koszty obrotowe. W związku ze zniesieniem systemu kartkowego inaczej wygląda obecnie zadanie organizacji finansowej aparatu dystrybucyjnego, a w szczególności racjonalnego wykorzystania środków obrotowych. Przejście do handlu na podstawie nowych jednolitych cen detalicznych oraz konieczność stworzenia pewnych zapasów towaru, jako gwarancji ciągłości zaopatrzenia - wszystko to zmieniło wielkość i strukturę środków obrotowych organizacji handlowych. Wobec wzrostu wolumenu obrotu towarowego wzrasta również absolutna suma tych środków obrotowych z czym liczy się i budżet państwowy na rok 1948. W szeregu organizacji handlowych wytworzył się przy tym bardzo poważny brak środków obrotowych, w innych zaś, które przeszły do handlu po cenach zniżonych - powstał nadmiar tych środków. Dlatego przejście do otwartego handlu wymaga redystrybucji środków obrotowych pomiędzy organizacje handlowe.

Usprawnienie organizacji gospodarki finansowej sieci

dystrybucyjnej jest nie do pomyślenia bez właściwego planowania środków obrotowych, przestrzegania obowiązujących norm zapasów towarowych, bez wykonania planów akumulacji, bez ścisłego przestrzegania dyscypliny finansowej i najsurowszego reżimu oszczędności, bez likwidacji marnotrawstwa. Dlatego trzeba w sieci dystrybucyjnej przywrócić w pełni stosowanie zasady gospodarności i kalkulacji gospodarczej oraz wzmocnić rolę dyrektorów zakładów handlowych.

Wyższe wymagania stawiamy sobie obecnie również w zakresie planowania obrotu towarowego. W czasie wojny planowanie to oparte było na sztywnych kontyngentach i normach zaopatrzenia, obecnie zaś oprzeć je musimy na podstawie studiowania wskaźników ekonomicznych poszczególnych okręgów, ruchu ludności, dynamiki jej dochodów pieniężnych, ewolucji popytu. Wzrasta wskutek tego w planowaniu rola organów miejscowych, tym bardziej, że w dzisiejszych warunkach nabiera szczególnego znaczenia wciągnięcie do obrotu towarowego lokalnych źródeł towarów.

x x x

Praktyka handlu otwartego w okresie, który minął od chwili reformy pieniężnej i zniesienie kart żywnościowych, potwierdza ogromne znaczenie dodatnie omówionego wyżej systemu zarządzeń. Zarządzenia te przyczyniły się do dalszego wzrostu tempa reprodukcji socjalistycznej i podniesienia stopy życiowej mas pracujących. Świadczą o tym świetne wyniki rozwoju gospodarki radzieckiej w pierwszym kwartale 1948 r. Zniżka cen rynku zorganizowanego i niezorganizowanego podniosła zdolność nabywczą rubla w I- kwartale 1948 r. o 41% w porównaniu z tymże kwartałem roku 1947. Realne płace robotników i urzędników wzrosły w tymże okresie przeciętnie o 51%. Sil-

mie wzrosła sprzedaż najważniejszych towarów spożycia osobistego: chleba o 72%, kaszy i makaronu o 52%, wyrobów cukierniczych o 57%, cukru 2,7 - razy, tkanin bawełnianych o 44%, tkanin jedwabnych o 44% i t.d.

Zwiększył się dopływ robotników do produkcji. Wydajność pracy wzrosła o 21%. Wiele przedsiębiorstw doprowadziło swoją produkcję do stanu rentowności i zrzekły się dotacji państwowych.

Stabilizacja rubla stworzyła trwałe podstawy do ugruntowania zasady gospodarności i kalkulacji gospodarczej, umożliwiła normalny obrót towarowy i systematyczną zniżkę cen. Wszystkie te osiągnięcia gospodarki radzieckiej udowodniły, że zniesienie systemu kartkowego nastąpiło w chwili właściwej, skutki zaś tego zniesienia i przejścia do handlu otwartego były jak najbardziej pozytywne. Wyniki te, osiągnięte zaledwie w ciągu dwu i pół lat po ukończeniu najcięższej wojny i po roku od niezwykle silnej suszy, są dowodem olbrzymiej potęgi radzieckiego ustroju społecznego oraz ogromnej wyższości socjalistycznego systemu gospodarczego w porównaniu z kapitalistycznym.

W krajach kapitalistycznych przejście do t. zw. gospodarki pokojowej i powojenna odbudowa gospodarcza odbywają się wolno. Wszystkie związane z tym koszty przerzucane są na barki mas pracujących. Monopole kapitalistyczne osiągają i po wojnie olbrzymie zyski, podczas gdy stopa życiowa mas pracujących obniża się we wszystkich krajach kapitalistycznych; ceny rosną, wzrasta bezrobocie, trwa inflacja, zbliża się przesilenie gospodarcze. W krajach kapitalistycznych europejskich reglamentacja zaopatrzenia nie tylko nie jest zniesiona, ale rozszerza się na coraz to nowe towary, normy zaś zaopatrzenia maleją. W ZSRR natomiast wszystkie gałęzie produkcji szybko rosną, zwiększa

się stan zatrudnienia, wzrastają płace, a więc i zdolności nabywcze ludności, zniżają się ceny. Gospodarce ZSRR nie grożą kryzysy. Rozwija się ona według planów rozszerzonej reprodukcji socjalistycznej. Plany te zapewniają dalszy wzrost obrotu towarowego i dobrobytu ludu radzieckiego.

Zniesienie systemu kartkowego i przejście do otwartego handlu jest jednym z doniosłych etapów odbudowy powojennej gospodarki narodowej ZSRR oraz czynnikiem dalszego jej potężnego rozwoju.

x x x